

det hele mislykkedes. Kejser Karl V og den katolske overmagt kunne naturligtvis ikke tillade, at dette centrale katolske stift gik over til den kætterske bevægelse. I Melanchthons brevveksling fra disse måneder følger man detaljeret forløbet. Desuden er der også hans mange anbefalingskrivelser for lærde mænd, betænkninger og kommentarer til tyrkerfaren, pavestolens politik og andre politiske begivenheder.

Interessant er også brevvekslingen med Calvin. De diskuterer frelsen og den frie vilje. Melanchthon erklærer sig uenig med Calvin i prædestinationsproblemet, men de erklærer hinanden venskab, Calvin sender tilmed hilsener til Luther. Over for Martin Bucer fremstiller Melanchthon sin holdning til krigsførelse, til Veit Dietrich sender han betænkning om kaldelse og ordination, og hans interesse for drømme og astrologi fornægter sig heller ikke. Som i andre breve findes også her træk, som belyser privatpersonen Melanchthon. Han sender smukke trøstebreve til bekendte, som har mistet børn, han er bekymret for datteren Annas trange skæbne, og i breve til Luther husker han at sende hilsener til hans kone og børn.

Martin Schwarz Lausten

Martin Schwarz Lausten

Philipp Melanchthon: Humanist og luthersk reformator i Tyskland og Danmark. København: Forlaget Anis 2010. 392 s. Kr. 349.

Philipp Melanchthon er en oversat teolog ikke blot i dansk sammenhæng, men også internationalt. Melanchthon-jubilæet i 1997 bidrog dog afgørende til en fornyet beskæftigelse med Luthers medreformator. Denne fornyede interesse er fortjent. Siden Albrecht Ritschl har forskellige forskningsparadigmer i vid udstrækning enten placeret Melanchthon på reformationens blinde sidespor og urgeret forskellene mellem Luther og Melanchthon, eller også gjort Melanchthon og Luther så ens, at de faktiske forskelle blev uforståelige. MSL fortjener derfor stor ros for sin indsats for at gøre Melanchthon mere kendt for et dansk publikum. Hermed lægger han sig i fin forlængelse af det sidste tiårs genoplivede Melanchthoninteresse, hvad han også selv gør opmærksom på. Desto ærgerligere er det, at han alligevel kommer til at videreformidle ældre tiders stereotype opfattelse af Melanchthons teologi. Desværre står han på dette punkt ikke alene, men er i selskab med andre nyere Melanchthon-monografier, som fx Gregory Graybills *Evangelical free will* fra 2010.

Bogen er delt i to hoveddele: Første del omhandler Melanchthon i Wittenberg og anden del Melanchthon i Danmark. Bogen afsluttes af en epilog om Melanchthons død.

MSL fremhæver med rette Melanchthons store kateketiske indsats, som alt for længe er blevet oversat. Derfor undrer det også, at Melanchthon samtidig gøres til ophavsmand til et stivnet lærebegreb. Læser man Melanch-

thons Loci, de latinske såvel som de tyske og navnlig de senere, så ser man, at udfoldelsen af læren og bønner står side om side. MSL kan her ikke finde nogen mere træffende beskrivelse af Melanchthons teologiske bidrag end et citat fra Leif Granes *Confessio Augustana* fra 1959, hvor det hævdes, at Kristi evangelium med den sidste Loci-udgave er blevet til den rette teologi forvaltet af præsterne hævet over menigheden (150). Her synes såvel Grane som MSL stadig at være fanget af den senere pietismes skelnen mellem lære og liv. Og det havde været nyttigt, om afsnittet om Melanchthons fromhedsliv (234-238) var knyttet tættere til Melanchthons forståelse af lærens betydning og indhold.

Havde MSL konsulteret Melanchthon-forskere som Peter Fraenkel og Timothy Wengert, som mærkværdigvis er fuldstændigt fraværende i litteraturlisten til trods for deres betydelige bidrag til forståelsen af Melanchthons teologi, så havde han kunnet give sin læser et meget mere præcist billede af Melanchthon. På mærkværdigvis bidrager MSL derfor selv til at videreføre det Melanchthonbillede, han i virkeligheden gerne vil gøre op med. Han kunne også have inddraget Melanchthons egen tyske udgave af sit hovedværk *Loci theologici*, som Schilling og Jenett udgav i 2002 i en fornem tekstkritisk udgave. Denne tyske *Heubartikel christlicher lere* (anmeldt i DTT 69, 2006, 308-310) må man læse som Melanchthons fjerde Loci – den eneste skrevet efter diskussionen med Osiander. Den kateketiske tone bag udfoldelsen af den kristne lære er her umiskendelig, og havde denne kilde været taget med, havde MSL heller ikke skrevet så entydigt om Melanchthons syn på menneskets frihed. MSL lader Melanchthon lære, at den frie vilje medvirker ved frelsen. En nærlæsning af den passage, som MSL refererer til i *Loci 1535*, viser, at Melanchthon dér taler om de gode gerninger og netop ikke om retfærdiggørelsen. Dette må en tolkning af Melanchthon naturligvis tage i betragtning. MSL har ret i, at *Loci 1535* markerer en ændring i Melanchthons teologi, men den har først og fremmest at gøre med synet på den stoiske filosofi, og hans forståelse af den menneskelige psykologi. Fra og med *Loci 1535* inddrages Valla ikke længere med tilslutning, men derimod med afvisning. Den stoiske fatalisme er det nu i modsætning til tidligere Melanchthon alt om at gøre at få afvist. Stoicismens idealforestilling om viljen som *otiosa* eller passiv har for Melanchthon ingen sjælesørgerisk kraft. MSL's henvisning til *Loci 1535* er her ganske misvisende (164), og Melanchthon læses her alene ud fra senere diskussioner og fløjdannelser.

I bogens anden del om Melanchthon i Danmark øser MSL af sin store detailviden om dansk reformationshistorie og giver her en meget nyttig samlet oversigt over Melanchthons indflydelse på såvel dansk politik som på reformationens danske personligheder.

MSL gør gennem hele bogen sig selv til talsmand for en bedre behandling af Melanchthon. Det kan man kun støtte. Den her fremførte kritik kan synes hård, og den bør ikke overskygge påskønnelsen af, at der nu endelig foreligger en indføring i Melanchthons liv og værk på dansk. En sådan bog

har længe været savnet. Der er dog stadig meget arbejde, der skal gøres for at rette traditionens fejlslutninger af Melanchthon og hans teologi, så det rehabiliteringsprojekt, som MSL fortjener ros for at have påbegyndt på dansk grund, kan fuldføres.

Bo Kristian Holm

Johann-Christian Pöder

Evidenz des Ethischen. Die Fundamentelethik Knud E. Løgstrups. Religion in Philosophy and Theology 62. Tübingen: Mohr Siebeck 2011. XIII + 362 s. € 69.

Denne bog er en let bearbejdet udgave af en dissertation om K.E. Løgstrups etik, som blev forsvaret i 2010 ved Det Teologiske Fakultet i Göttingen. Forfatteren, som er en estisk teolog, fik antaget afhandlingen *summa cum laude*, den højeste udmærkelse i Tyskland.

Titlen hentyder til Gerhard Ebeling og Wolfhart Pannenberg's diskussion i 1960-erne om etikens grundlag, hvor Ebeling for sin opfattelse af det etiske evidens bl.a. henviste til Løgstrup. Titlen udtrykker også bogens centrale tese: at det etiske for Løgstrup er evident i den forstand, at det er et konstitutivt element i det at være menneske. Løgstrups etik bestemmes som en ontologisk etik, som i en kritisk videreførelse af Martin Heideggers eksistentialontologi indoptager og ekspliciterer den menneskelige tilværelses etiske dimension.

Bogen falder i tre dele. Første del redegør for grundtankerne i Løgstrups etik, og koncentrerer sig om de etiske ansatser i Løgstrups disputats, udviklingen og udarbejdelsen af tanken om den etiske fordring, konceptionen af de suveræne livsytringer, og den sene, 'metafysiske' Løgstrups naturetik. Naturetikken karakteriseres som "eine xenologische Ethik der Zurückhaltung" (69), dvs. en tilbageholdenhedens etik over for naturen som det fremmede, som unddrager sig vor magt.

Bogens anden del redegør først for Løgstrups fænomenologi og diskuterer derpå, om Løgstrup begik den naturalistiske fejlslutning. Løgstrup tolkes i denne sammenhæng ved hjælp af Thomas Rentsch's normative opfattelse af mennesket som "ein auf Erfüllung angelegter Sinnentwurf" (128). Tanken er, at fordi den andens livsopfyldelse delvis ligger i vor hånd, så "tritt uns die Normativität als Imperativ entgegen" (128). Dernæst forsvarer Pöder den tese, at Løgstrups etik kan betragtes som en eksistentialfilosofisk transformation af Max Schelers værdietik. Anden del slutter med en drøftelse af problemet om etikens begrundelse. Her sidestilles Løgstrups position med Karl-Otto Apels diskursetik.

Sidste del behandler den teologiske side af Løgstrups etik. Her møder vi bl.a. en oplysende bestemmelse af forholdet mellem teologi og filosofi hos Løgstrup gennem en sammenligning med forholdsbestemmelsen hos Ru-